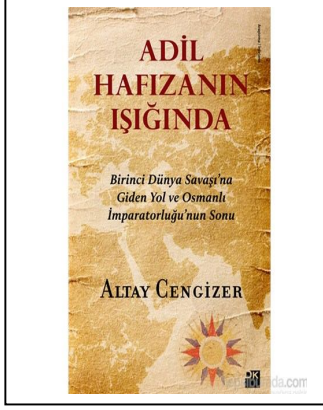

KİTAP İNCELEMESİ - 1

Hazırlayan: Şükrü CÖMERT*

ADİL HAFIZANIN IŞIĞINDA: BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞINA GİDEN YOL ve OSMANLI İMPARATORLUĞUNUN SONU

Yazar: **Altay CENGİZER**
Adil Hafızanın Işığında:
Birinci Dünya Savaşına Giden Yol ve
Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu,
İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık,
Kasım 2014, 723 s.
ISBN: 978-675-09-2289-9

T.C. Dışişleri Bakanlığında Siyaset Planlama Genel Müdürü olarak görev yapan Büyükelçi Altay Cengizer'in "Adil Hafızanın Işığında" adlı eseri 2014 yılının son aylarında basılmıştır. Genel olarak siyasi tarih çalışması şeklinde nitelenebilecek eser 1900'lü yılların başından Osmanlı Devletinin tarihe karıştığı 1918 yılına kadar olan bir dönemi incelemektedir. Anlatım dili olarak sürükleyici bir yapıda kaleme alınmış, doyurucu ve çarpıcı bilgilerle donatılmış, bir solukta okunup bitirilebilecek bir eser olduğu değerlendirilmektedir.

Jön Türk devrimi ve yirminci yüzyıl başlarında Avrupa'nın siyasi durumu hakkında bilgi verilerek başlayan, yirmi yedi bölümden oluşturulmuş eser, Birinci Dünya Savaşının sonuna kadar gelinen dönemde yaşanan olayların anlatılması ve sonuç bölümünde son gelinen durumun analizi ile bitirilmektedir. İlk bölümlerde yaşanan süreçte Jön Türklerin Osmanlı imparatorluğunun sonunu hazırladıkları II. Abdülhamid'in başarılı bulunan denge siyasetini sürdürmesine izin verilmeyerek ülkenin felakete sürüklendiği tezine karşı çıkmaktadır. Söz konusu dönemin lider emperyalist devletleri olan İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun yeniden

---

* Harp Akademileri, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü,
E-posta: sukrucomert76@gmail.com

güçlenerek dünya siyasetinde yer bulmasını kendi çıkarlarının karşısında görmeleri, özellikle İngiltere'nin Rusya'nın despotik yaklaşımlarını görmezden gelerek Jön Türkleri baskıcı ve ırkçı bir yönetim olarak nitelendirmesi düşündürücü bir örnek olarak öne sürülmüştür.

Sayfa/Page | 190

İGÜSBD
Cilt: 2 Sayı: 2
Ekim /
October 2015

Osmanlı İmparatorluğunun II. Abdülhamid devrinde de dış müdahalelerin etkisi altında olduğu, büyük güç vasfını yitirmiş, önemli toprak kayıplarına uğramış, Duyun-u Umumiye aracılığı ile yarı sömürge niteliği kazanmış bir devletin emperyalist politikalarla eritmeye çalışıldığı açıkça anlaşılmaktadır.

Bu kapsamda kitapta verilen en ilgi çekici örnekler olarak Lorando-Tubini meselesi ve bunun sonucunda Fransa'nın donanmasını göndererek bir bankerin borcunu alabilmek için Midilli Adasını işgal etmesi ile kömür şirketlerinin anlaşmaları için büyükelçinin üst makamlara danışmadan Osmanlı Hükümetine ultimatome vermesi sayılabilecektir.

Eserin devamında, İngiltere'nin yayılcı bir politikayla ittifak arayışına girmesi ve sömürgeci devletler arasında kendine yer bulmak için çabalayan Almanya'nın karşısında Rusya'nın kara ordusundan yararlanarak gücünü koruma düşüncesi ve Fransa'nın da bu kapsamda kullanılmak istenmesi, 1907 yılından itibaren Antant anlaşmalarının oluşumunun izlediği süreç ele alınmaktadır. Bu süreçte İngiltere'nin Osmanlı Devletinin tüm iyi niyetiyle yaklaşmasına rağmen söz konusu devletler tarafından sürekli reddedilmesi, basit emperyalist çıkarlar doğrultusunda hareket edilmesi ilgi çekici örneklerle gözler önüne serilmiştir. Bu kapsamda en ilgi çekici olaylardan birisi de memur maaşlarını ödemek için kredi arayan Türk Hükümetinin siyasi nedenlerle Fransa ve İngiltere tarafından reddedilmesidir. Bu reddedilişin Almanya'nın talep edilen krediyi hiçbir zorluk çıkarmadan sağlaması ile neticelenmesi Osmanlı yöneticilerinin ister istemez Almanya'ya yaklaşmalarının nedeninin açıklaması olarak değerlendirilmiştir. Bu durum demir yolları inşasında yaşanan sıkıntılar, İngiliz dışişleri yetkililerinin birbirleri ile yaptıkları yazışmalar, Osmanlı Hükümetinin gümrük paylarının arttırılması taleplerine olumsuz cevapların tehdit olarak kullanılması gibi somut örneklerle de desteklenmiştir.

Bosna Hersek'in ilhakı sonucunda ortaya çıkan krizin siyasi tarihte esaslı bir kırılma noktası olduğu belirtilmiştir. Kriz neticesinde İngiltere ile Almanya arasında süren donanma yarışının hızlanması, Rusya ile Avusturya-Macaristan ilişkilerinin dönülmez bir noktaya gelmiş olması önce Balkan Harpleri ve sonrasında Birinci Dünya savaşının nedeni olarak gösterilmiştir. Bosna Hersek'in ilhak edilmesi 1908-1914 yılları arasındaki büyük Avrupa krizlerinin fitilini ateşleyen bir olay olarak değerlendirilmiş, özellikle Rus

siyasetçilerin ilhak krizini doğru okuyamamış olması ve yaptığı hatalar somut örneklerle ortaya konmuştur. Bunun yanı sıra ilhak krizinin Avusturya-Macaristan ile Rusya arasında basit bir anlaşmazlık olmadığı karşılıklı suçlama ve tehditlerin giderek arttığı ve diğer büyük güçlerin de bu krizin içine çekilmek istendiği belirtilmiştir. İtalya'nın Trablusgarb'ı işgali de bu süreci etkileyen bir husus olarak nitelenmiştir. Balkan harplerinin siyasi arka planına yönelik çok kapsamlı bilgiler sunulan eserde Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan'da yükselen milliyetçiliğin geldiği nokta çarpıcı örneklerle sunulmuştur. Bu örnekler açısından özellikle "Sadakatli Ayrılış" bölümü Türk Milletinin çektiği acıların anlatılması kapsamında oldukça etkileyici bulunabilecektir. Ethem Nejat, Fazlı Necip gibi yazarların bu hususta kaleme aldığı yazılardan yapılan alıntılar söz konusu ülkelerin eğitim anlayışlarının açıklanması kapsamında oldukça ilgi çekicidir.

Yazar Balkan Harplerinin dış siyasi çerçevesini çizerken aynı zamanda iç politik çekişmeleri de ayrıntılı bir şekilde gözler önüne sermektedir. İttihat Terakki'nin iktidardan düşürülmesi, Kamil Paşa Hükümetinin olaylara yaklaşımı, önceki hükümet ve askeri kanat tarafından yapılan savaş planlarının incelenmemiş bile olması yönetimdeki devlet adamlarının aymazlığının anlaşılması için iyi birer örnek olarak karşımıza çıkmakta ve ordudaki kutuplaşmalar irdelenmektedir. Bununla birlikte, Rusya'nın boğazlar üzerindeki amaçlarına yönelik siyaseti ve Liman von Sanders'in ekibiyle birlikte askeri danışmanlık ve ordunun iyileştirilmesi amacıyla Osmanlı Devletine gelmesi neticesinde çıkarılan kriz incelenmesi gereken başka bir durum olarak önümüze gelmektedir. Temmuz 1914'e doğru gidilen yolda yaşananların ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı bu bölümler birinci dünya savaşı öncesi devletlerin yaklaşımlarını anlamak için oldukça yeterli görülmektedir. Bu açıdan Balkan harplerinde Büyük Sırbistan, Büyük Bulgaristan ve Büyük Yunanistan'ı kurma hayallerine sınırsız sarılan ülkelerin bu amaçları doğrultusunda oluşturulmuş terörist çeteleri kullanarak Türkler ve Müslümanların ne olursa olsun Balkanlardan atılarak yok edilmelerini ideolojik olarak benimsediği üzerinde durulması gereken bir konu olarak belirtilmiştir. Kara el olarak bilinen Sırp örgütünün birinci dünya savaşının ilk kıvılcımını oluşturan Veliht Prens Ferdinand'a düzenlediği suikast yazarın görüşlerinde isabetli olduğunun değerlendirilmesini sağlamaktadır.

Bu hususların yanı sıra Birinci Dünya Savaşının aslında Üçüncü Balkan Savaşı olduğu fikri öne sürülmüş bu görüş büyük devletlerin Balkan savaşlarında tüm denge unsurlarını göz ardı ederek Türklerin Balkanlardan atılmasını destekleyerek ortaya büyük bir boşluk çıkmasına neden oldukları ve bu boşluktan faydalanan statüko karşıtı devletlerin çatışmasının tüm kıtaya yayılmasına fırsat verdiği görüşüyle açıklanmış ve buna silahlanma yarışı ile bunu sağlayan büyük güçlerin silah satışına yönelik çalışmaları eklenmiştir.

Bununla birlikte bu dönemde Rusya'nın boğazlar üzerinde Akdeniz'e inme düşüncesi yeniden gündeme gelmiştir. Bunun en büyük nedeni söz konusu ülkenin dış ticaretinin çok büyük bir kısmını Karadeniz üzerinden yapması ve iç piyasada sermaye oluşturmanın gerekliliğinin boğazların daima açık kalarak ticaretin devam etmesinin sağlanmasına ihtiyaç duyulmasıdır. 1903 yılında İngiliz siyasetçiler tarafından hazırlanan muhtıradaki Rusya'nın boğazları serbestçe kullanmasının ve hatta işgal etmesinin İngiliz çıkarlarına karşı bir hareket olmadığını belirtmiştir. Bu durum İngiltere'nin Rus ittifakını sağlayarak Almanya'ya karşı desteğini almak için ödediği bir bedel olarak değerlendirilebilir. Liman von Sanders krizi de bu meyanda verilecek bir örnek olarak değerlendirilmiş ve Osmanlı devletinin güçlenmesini istemeyen Rusların buradan hareketle bir Avrupa krizi çıkarılmaya çalışıldığı ve neticesinde İstanbul ve Boğazlar üzerinde hâkimiyet sağlanmaya çalışıldığı anlatılmıştır. Bu kriz aynı zamanda büyük güçlerin Osmanlı İmparatorluğunu güçsüz ve etkisiz bir konumda algılanarak yapılacak her türlü askeri harekâta karşı koyacaklarını düşündüklerini gözler önüne sererek Türk Hükümetinin endişeye kapılmasına neden olmuş Almanya'ya daha fazla yaklaşılmasına yol açmıştır.

Birinci Dünya Harbinin başlamasıyla savaşın başlamasından önce çözüme kavuşturma yönünde çalışmalar yapılan çekişmelere rağmen –bu çekişmelere Basra körfezi ve mücavir bölgelerdeki sorunlar da dahildir– İngiltere'nin izlediği kuşatma stratejisi ve son kuruşuna kadar parası ödenmiş Sultan Osman ve Reşadiye gemilerine el koyması Osmanlıları ihanete uğradıklarını düşündürmüştür. Bu kapsamda İngiliz siyasetçilerin bir kısmı gemilerin Yunanistan'a verilerek donanmasının güçlendirilmesini ve tehdit olarak Osmanlılara karşı kullanılmasını desteklemiş ancak Churchill'in İngiliz donanmasına katılmaları yönündeki fikri doğrudan kabul edilmiştir. Goeben ve Breslau'nun boğazlardan girişi ile ortaya çıkan kriz ve devamında gelişen olayların ayrıntılı bir şekilde ele alınması bu konuda el konulan gemilerin karşılığında saygısızlık ve küçük görme olarak nitelendirilebilecek teklifler Almanya'dan başka müttefik kalmadığının anlaşılmasını sağlamaktadır. Yazar burada Osmanlı Hükümetinin dorudan Alman yanlısı olarak suçlamanın çok basit bir yaklaşım olduğunu, İngiltere ve Fransa'nın yaklaşımlarının tek ümit olarak Almanya'nın ortaya çıkmasına zemin hazırladığını belirtmiştir. Bu müttefik arayışının en önemli sebeplerinden biri olarak da çok acil olarak giderilmesi gereken askeri ihtiyaçlar olarak sunulmuş ve bu husus yazar tarafından Almanya'nın yardım Operasyonu başlığı altında detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

Takip eden bölümlerde Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşına girişi, Çanakkale savaşları, Ermenilerin durumu ve tehcir konuları ele alınmıştır. Osmanlı devletinin Almanya yanında savaşa girmesini haklı ve geçerli

nedenleri olduğunu belirten Kazım Karabekir'in sözleri, Bahriye Nazırı Cemal Paşanın fikirleri, Sait Halim Paşa'nın savaşa giriş nedenlerini açıklaması ve diğer aydınlardan yapılan alıntılar dönemin olaylarına farklı bir bakış açısı getirmektedir.

Bununla birlikte yazarın sayfa 465'deki şu tespiti oldukça ilgi çekicidir :*"Tüm bu yıllarda, Büyük Güçlerin mağrur duruşunu bozan, onları asabiyete sevk eden gerçeklik, Jön Türklerin emperyalizmin zihin dünyasında Şark için biçtiği deli gömleğinin kalıplarının dışına çıkmak yönünde sergilediği kararlılık, sönmekte olan bir eski imparatorluğun tüm durağanlığı ve kaderciliğini üstlenmek yerine, önüne çıkan vazifenin gereğini batılı bir güçlü ülke gibi yerine getirmeye girişmesi, içeriden ve dışarıdan saldırı ve tehditlere aldırması, vatani ve haklarını müdafaadan vazgeçmemesi olmuştur. Düvel-i Muazzama, Osmanlı İmparatorluğunu bir emperyalist rekabet ve paylaşım sahasından ibaret sayar ve Osmanlı liderlerinden kafalarındaki bu tanıma uygun kıtıptiyos tutumlara bağlı kalmalarını beklerken, Jön Türkler ve Osmanlı imparatorluğu, aleyhlerine çalışan yüzlerce etkene rağmen 1914 Ağustosunda ve Birinci Dünya Savaşı'nda nihai mücadeleyi verebilecek kapasiteye sahip olduklarını ispatlamışlardır."*

Bu tespitin doğruluğunun en büyük ispatı olarak Çanakkale savaşları gösterilebilecektir. Osmanlı ordusunun olağanüstü direnci ve savaşma azmi Osmanlı imparatorluğunun boğazının tamamen sıkılmasını engellemiş ve 1917 Ekim devriminin oluşmasını sağlamış, İtalya ve Balkan devletlerinin İtilaf devletleri yanında savaşa girmesinin sağlanması düşüncesi gerçekleştirilememiştir.

Bu hususların yanı sıra "Ermeni Meselesine"de değinilmiş ıslahat programlarının arka planı aydınlatılmaya çalışılmıştır. Osmanlı Ermenilerinin 1914 itibari ile yapmış oldukları faaliyetlerin tehcir kararına kadar gidişteki sürecin mimarı olduğu belirtilmiş, Türkleri en iyi anlayacak ve hak verecek milletin Ermeniler olacağı görüşü savunulmuştur. Buna rağmen Ermeni liderliğin bu gerçeği görmezden gelerek kendi ideolojileri peşinde sürüklenirken ırkdaşlarının tehcir yollarında çektiği acıların sorumluluğunun sadece Türklere fatura edilemeyeceği "Sözde Soykırım" iddialarının temelsizliği gözler önüne serilmiştir.

Son bölümde kitabın genel bir özetini oluşturacak şekilde yapılan çalışmayla eser sona erdirilmiştir. Özellikle Ermeni olaylarına ilişkin bölümlerdeki alıntılar ve irdelenen hususların ilgi çekici olduğu değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak söz konusu eser sayesinde Jön Türk devriminden itibaren Antant devletlerinin Osmanlılara yaklaşımı, İngilizlerin aman vermez emperyalist politikaları ile Rusya'nın sıcak denizlere inmenin tek yolunun Osmanlı İmparatorluğunun tarihe karışmasıyla mümkün olacağına inanması, Birinci Dünya savaşında Almanya'nın müttefik olarak seçilmesinin ana sebeplerinden biri olarak ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda gelişen süreçte yaşananlar güzel bir edebi üslupla gözler önüne serilmiştir.

Özellikle İngilizlerin Rusya'nın her isteğini makul ve anlaşılır görmesi, bu konuda kendi iç basınında gerektiğinde sansür uygulaması ve buna benzer örnekler oldukça ilgi çekicidir. Bununla birlikte Osmanlı iç politikasındaki çekişmeler, bu çekişmelerin sonucundaki kayıplar ve savaşlar sonunda gelinen çok açık bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Diğer yandan bu girdap içinde sürükleniş sonunda Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı ile ayağa kaldırılarak emsali görülmemiş bir vatan savunması neticesinde kazandığı zafer sonucunda Cumhuriyetin kurulmasını köklü reformlar yapılarak Avrupalı bir devlet olarak ayakta kalmasını sağlamıştır.